

A MODERNIZÁCIÓ HATÁSAI A TRADICIONÁLIS PARASZTI KULTÚRÁRA ÉS VALLÁSOSSÁGRA. VÁLTOZÁSOK MAGYARFALU NÉPI VALLÁSOSSÁGÁBAN¹

IANCU Laura

PTE-BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

7624 Pécs, Rókus u. 2.

E-mail: iancu.laura@gmail.com

Kivonat: A modernizáció és a globalizáció hatásai a moldvai magyar közösségek kultúrájában és vallásosságában is kimutathatók. A hagyományos népi vallásosság mellett új vallási ideológiák is teret nyernek. A római katolikus egyház különféle, a vallás intézményeire és kultuszaira irányuló reformlépésekkel válaszol ezekre a kihívásokra. Problémafelvető tanulmányomban e kétirányú folyamat jellegzetességeihez szeretnék néhány adalékkal szolgálni.

Kulcsszavak: modernizáció, pluralizáció, mobilitás, asszimiláció, innováció

A 19. század második felében Európában hirtelen és gyökeresen megváltoztak a hagyományos társadalmi és kulturális struktúrák. A társadalomtudósok ezeket a változásokat a racionalitás újjáéledésében, a fokozódó mobilitásban, az egységes társadalmi szabályozás gyengülésében, az egyéni választás és döntés szerepének növekedésében, az individualizálódás térnyerésében jelölik meg.²

A modernizációs folyamatok a moldvai magyar közösségekben is megjelentek, változást idézve elő a központi értékekhez, a „hagyományos” vallásossághoz való viszonyulás terén. Az egykori szakrális-mágikus világnézet mellett alternatív, új vallási és nem vallási ideológiák is megjelentek.³ A pluralizált világnézet eredményeképpen a társadalmi kontroll elszakadni látszik korábbi vallási és etikai alapjától.⁴ Vallásszociológiai szempontból úgy tűnhet: a vallás (a vallásos világnézet) veszített korábbi jelentőségéből, mindazonáltal az egészében keresztény (vallásos) értékeket hordozó világi kultúra nem szakadt szét egymástól élesen elkülönülő szakrális és szekuláris egységekre.⁵

Úgy tűnik, a modernizációs folyamatokra reagáló válaszlépéseiben az egyház – a vallási intézmények egészére irányuló (külső-belső, tartalmi és formai természetű) reform-

¹ A kutatást az OTKA K68325 számú pályázata támogatta.

² FÖLDVÁRI 2007: 270; GIDDENS 2003: 460; KRÁNYITZ–SZOPKÓ 2001: 158; LUCKMANN 1999; MÁRTONFFY 2002: 43; MOREL 2007: 24; TOMKA 2007: 176.

³ PETI 2008: 183–212.

⁴ KÍNDÁ 2005a: 21–56; KÍNDÁ 2005b: 133–145.

⁵ BARTHA 1981–1983: 119–126; ERDÉLYI 1985: 15–35.

tevékenységei révén – sikeresen stabilizálta korábbi státusát. Ebben a rövid áttekintésben a moldvai Magyarfalú vallásos életét átalakító modernizációs hatások és reszakralizációs törekvések néhány példáját mutatom be.

Az itt fel nem vázolt történelmi előzmények kontextusában a vizsgált településen a rendszerváltozást követően fokozatosan kiteljesedő, sőt virágzó egyházi (vallási) életnek lehetünk tanúi.⁶ A demokratikus államforma lehetővé tette a szabad vallásgyakorlást, a modernizáció háttérbe szorította a népi vallásosság archaikus formáit, a román nyelvhez való egyirányú asszimiláció pedig gyorsította a vallásos ismeretek rendszerszerű beépülését. Vallási téren zajló, a szakirodalom kategóriái szerinti szekularizációról ebben a térségben aligha beszélhetünk. A vallásos élmény külső megnyilvánulása terén végbemenő változásokról ellenben annál inkább.

A hitélet formai kereteinek „modernizálása” több síkon zajlik. A reformok jelentős részét az egyház tudatos lépéseként értékelhetjük, amit részben a globális folyamatok helyi lecsapódása, részben pedig a közösség körében megfogalmazódó problémák orvoslása tesz szükségessé.

MODERNIZÁCIÓVAL, MOBILITÁSSAL KAPCSOLATOS JELENSÉGEK

A modernizáció egyik velejárója vagy következménye a nyelvi felzárkóztatás (asszimiláció) és a kulturális homogenizáció. Magyarfalú többségi társadalmá kettős „fél-nyelvűségben” él, mind a román nyelv, mind pedig a magyar nyelv egy bizonyos rétegét, nyelvjárásváltozatát ismeri.⁷ A vallásos műveltség jellegét/tartalmát meghatározó körülmény, hogy a korlátozott nyelvismeret miatt a prédikációk, tanítások, vallásos ponyvák tanításainak kisebb hányadát értik meg. A hitélet román nyelvűvé válásával az anyanyelvű (magyar) szakrális kommunikáció a spontán fohászokra, a román nyelvű imafüzéreket követő kötetlen, „fakultatív” imákra, imafelajánlásokra korlátozódott.

A modernizáció másik példája a vallási pluralizáció megjelenése. A csángókról szóló etnográfiai szakirodalomban elfogadott tétel, hogy a moldvai magyarok hosszú évszázadokon át ragaszkodtak katolikus vallásukhoz, amely elhatárolta őket az ortodox hiten lévő románságtól.⁸ A vallásos embert a bölcsőtől a sírig elkísérő egyház a helyi közösségekben az egyetlen (szervezett), állandó jellegű intézmény, s mint ilyen továbbra is a legmeghatározóbb integráló erő, a társadalmi struktúra legalapvetőbb szabályozó normarendszerét alkotja. A világban való léthez szükséges világgépet a római katolikus vallás nyújtja, napjainkban is.

A valláshoz mint az élet meghatározó rendszeréhez való ragaszkodás nem csak a vonatkozó ismeretek megszerzésében, a rítusgyakorlásokban, hanem a más vallásoktól való elhatárolódásban is megnyilvánul. A vallások sokfélesége a helyi lakosok körében is ismert, a konverzió azonban kizárólag az ipari városokban vagy külföldön megfordult férfiak

⁶ BENDA 1989: II. 32, 733–734, 744; COȘA 2007: 237; GABOR 1995: 14.

⁷ SÁNDOR 1998: 1136–1137; TÁNCZOS 1995: 67; BARNA 1996: 209–216.

⁸ POZSONY 2005: 58.

és nők körére jellemző, bár meglehetősen ritka.⁹ A saját vallástól eltérő felekezetekről való vélekedést meghatározó tényező a Magyarfaluban szolgáló plébános minden nem római katolikus vallással szemben megnyilvánuló elutasító magatartása, amit a lakosok maguk is követnek.

1989 előtt Magyarfaluban az öt román etnikumú, ortodox vallású tanár, valamint a szintén helyben lakó erdészcsalád kivételével minden lakos (mintegy 1480 fő) római katolikus vallású volt, és ez a helyzet napjainkban sem változott. A településről azóta elszármazottak közül mintegy tizenöt fő hagyott fel eredeti vallásával, és új lakóhelyén (Brassó, Bukarest, Arad stb.) más vallási közösség tagjává vált. (Döntően adventisták lettek.) Bár az országon belüli migráció a 20. század második felében megindult, vallásváltásra az 1990-es éveket megelőzően – tudomásom szerint – nem volt példa. Az adatok alapján elmondható, hogy a vallásváltás bizonyos életkrízisekhez kötődően jelenik meg, továbbá mind a négy család esetében láncszerűen terjed tovább (kizárólag a családtagok között), és mint említettem, minden esetben nem Magyarfaluban élő, de onnan elszármazott személyekről van szó.

A vallásfelhagyás és a vallásváltás nem csak a migrációval, mobilitással összefüggő jelenség, szorosan függ a helyiek paphoz való viszonyától is. Az egyházzal és a pappal kapcsolatos konfliktusok során a magyarfalusiak – mintegy „fenyegetés” gyanánt – gyakran felvetik az ortodox vallásra való áttérés lehetőségét, ami azonban ellentétes azzal a nézettel, hogy saját katolikus vallásukra egyetlen igaz vallásként tekintenek.

Idegen közegeben az integrációt segítő alternatív közösségek közt a vallásos jellegű bázisok a legnépszerűbbek. A helyiek megítélése szerint a vallásváltás oka az anyagi és szociális kiszolgáltatottság, amelyet éppen a vallásos közösségek hivatottak pótolni. Az adatok tükrében úgy tűnik, a városi adventista („pocăil”) vallásos csoportok többségében a vidékről városba özönlött katolikus – és persze ortodox – vallású közösségekből alakultak. Láncszerű utánpótlásuk is ide vezethető vissza, ami azt jelzi, hogy a migrációban élő moldvai katolikusok (jelentősebb részének) világgképét nem a szekularizáció, hanem a vallás és a hit új formáira való nyitottság jellemzi.

Magyarfalu esetében a vallásváltás oka nem a római katolikus egyháztól való teljes elhatárolódás – hiszen ez magával vonná a családtól és a közösségtől való teljes elszakadást is. A migrációs csoport életformájában teljes körű kulturális és lélettérváltás történt, amelyben a falusi katolicizmushoz képest „modernebb”, racionalizáltabb városi katolicizmus befogadhatatlannak bizonyult. A falusi életritmust komplex módon meghatározó egyház/vallás szilárd helyet foglalt el az egyén és a társadalom életében. A szélesebb társadalmi rétegeket magába ötvöző, városi katolikus környezetbe került csángók egy sor, a „falusi” katolicizmusban nem tapasztalt „következetlenséggel” szembesülnek. A paraszti, falusi rendezettebbnek, átláthatóbbnak és talán konzervatívabbnak tűnő katolicizmust hiányolják azok, akik a városi katolicizmus helyett a kisebb méretű, merevebb szabályok szerint működő vallásos közösségeket választják.¹⁰ Megjegyzendő, hogy a mobilis réteg körében nem csak a falusi katolicizmusra, hanem a paraszti életmód és kultúra egészére vonatkozóan is tapasztalható egyfajta elidegenedés.

⁹ PETI 2008: 183–212.

¹⁰ Vö. ALTERMATT 2001: 13.

EGYHÁZI REAKCIÓK A MODERNIZÁCIÓS FOLYAMATOKBAN

A csángó etnográfiai szakirodalomban gyakran olvasható vélekedés, hogy a moldvai katolikus egyház – kizárólagos legitimitációja fenntartása érdekében – intoleranciát tanúsít minden modern hatással szemben, elutasító magatartása különösen erős az egyéb vallási szervezetekkel szemben,¹¹ és ez a magatartás a hívők körében a hivatalos vallással való teljes azonosulást eredményez.¹²

A helyi vallásra irányuló reformcselekvésekre korábban is volt példa, amikor anakronisztikus, az egyház történeti fejlődésének bizonyos szakaszaihoz tartozó szokásokat megszüntettek, helyükre újakat intézményesítettek (például a fejkendő kötelező viselését eltörölő vagy a nők nadrágviselését engedélyező, illetve a lányok liturgián való szerepvállalását jóváhagyó helyi klerikális döntések).

Az egyházmegye reformcselekvései közé tartozó intézkedés, hogy az 1978 óta Magyarfaluban szolgáló B. P. plébánost 2007-ben áthelyezték. A döntést a közösségi nyomás is elősegítette; a papi státusba vetett hit lényegesen sérült, ami a vallásgyakorlás elhanyagolását, háttérbe szorulását eredményezte. Az új, fiatal plébánostól (F. M.) a helyiek elvárták a papi státus és a vallás hagyományos szakralitásának helyreállítását. A plébános számos újszerű („modern”) intézkedést alkalmazott, közvetlenül átalakítva („modernizálva”) a közösség vallásos életét. Elődje gyakorlatával ellentétben F. M. nem három, hanem tíz (vagy annál is több) nap alatt végzi el az év eleji házszentelést. Azon túlmenően, hogy a szegényektől nem gyűjti be az egyházi adót, házszenteléskor hosszabb időt tölt el a családok, különösen az idősek otthonában, úgyszintén a nagyobb egyházi ünnepeket megelőző beteglátogatások, gyóntatások alkalmával. F. M. a plébánia birtokát képező földeket – elődjével ellentétben – bérbe adta. A termésből a teológiai szemináriumokat, valamint a helyi rászorulókat támogatja. Újszerű keretek között, ha úgy tetszik, modern pedagógiai módszerekkel oktatja a gyermekeket és az ifjúságot. A kisebb gyermekekkel a formailag is átalakított vasárnap reggeli gyermekmise („kicsi mise”), a nagyobbakkal a „nagy mise” (felnőtt mise) után találkozik a templomban, ahol az életkornak megfelelő erkölcsi és más kérdések, valláshoz kötődő problémák kerülnek megbeszélésre, kötetlen, dialogizáló katekézis formájában.

Az évközi időszak vallásos eseményei mellett a nyári hónapokban különböző egyházmegyéből és szerzetesrendekből származó apácák ún. Campus foglalkozásokat szerveznek a helyi ifjúság számára. Ezen események révén a helyi vallási közösség bekapcsolódni látszik a nagyobb nemzetközi katolikus, karizmatikus mozgalmakba, illetőleg e mozgalmak különböző szimbólumok, elemek révén integrálódnak a helyi vallásba.

Részben modernizációs hatásokkal magyarázható a helyi vallásgyakorlat szétaprózása, az egyéni áhitat kibontakozása vagy megerősödése és ezek egyházi támogatása. Voltaképpen az egyetemes katolicizmus kultusztörténetéből jól ismert, ám a helyi vallásban csak napjainkban megjelenő és elterjedő vallásos jelenségekről van szó (vallásos ponyvák, imatársulatok, zarándoklatok stb.). Ezek azonban nem tekinthetők a vallási élet egészére irányuló radikális reformmozgalmaknak, és nem azonosak az alternatív valláshagyományok megalakításával sem. Inkább egy-egy társadalmi réteg, generáció igényeit kielégítő törekvések.

¹¹ PETI 2006: 139, 140.

¹² KINDA 2005a: 28.

A vasárnapi misék és a templomi, valamint az iskolai hittanoktatás mellett a plébános a teljes liturgikus évet igénybe veszi lelkipásztori feladatainak korszerűsítése során. Ezek közül fontos kiemelni a helyiek érzelmeire és hitére alapozó kulturális azonosság kialakításának a szándékát, azaz a közösségi kohézió megerősítését különböző jelképes cselekvések révén, például bizonyos feledésbe merült kalendáris szokások felelevenítésével.

A vallásos élménnyel és a vallásgyakorlás külső formáival kapcsolatos intézkedések mellett egy a vallásos identitáshoz szorosan kapcsolódó tényezőt kell még megemlíteni, nevezetesen az egyházi épületek és terek (templom, plébánia, temető) napjainkban is zajló renoválását.

A jászvásári egyházmegye évek óta folytat missziós tevékenységet az egyházterületéről elszármazott, a világ különböző országaiban élő moldvai katolikusok körében. Az izraeli, olaszországi, spanyolországi, angolai és magyarországi katolikus kolóniákban élők hozzártazói számára megnyugvást nyújt az egyház missziós tevékenysége, hiszen az egyház ennek során közös identitást alkot és tart fenn Románia határain túl, valamint a Moldvában élők között, a helyi társadalmak statikus és mobilis rége között. A jászvásári egyházmegye az egyetlen intézmény, amely különböző adatszerző gyakorlatai révén viszonylag pontos statisztikákkal rendelkezik arra vonatkozóan, hogy a Moldvában született katolikusok a világ mely pontján élnek, milyen tevékenységet folytatnak, mely vallást gyakorolják.

Magyarfalu példája azt mutatja, hogy a helyi katolicizmusban a hagyomány és a modernség ambivalens viszonyban áll egymással. Nem minden esetben beszélhetünk linearitásról, sem pedig egyértelmű (és egyoldalú) hatalombirtoklási szándékról. A modernség saját célja érdekében igénybe veszi a hagyományt, a hagyomány pedig modern eszközökkel védi meg a maga helyzetét. A modernizmus szekuláris (szekulárisnak vélt) folyamatai olyan reakciókat váltottak ki, amelyek a közösség nagyobbik részében az egyházhoz, illetve a valláshoz való szorosabb kötődést eredményeztek. E példa alapján úgy tűnik, a hit lényegét éppen a struktúra, a hagyomány variabilitása teheti a változó történelmi koroknak megfelelően vonzóvá.

IRODALOM

ALTERMATT, Urs

2001: *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúratörténete*. Budapest.

BARNA Gábor

1996: Vallás – identitás – asszimiláció. In: KATONA Judit–VIGA Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Miskolc, 209–216.

BARTHA Elek

1981–1983: Népi vallásosság és paraszti műveltség. *A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve*. Nyíregyháza, 119–126.

BENDA Kálmán

1989: *Moldvai csángó-magyar okmánytár, 1467–1706*. Budapest.

COȘA, Anton

2007: Comunitatea Catholică din Arini [The Catholic community of Arini]. *Almanahul Presa Bună*. Iași, 223–242.

ERDÉLYI Zsuzsanna

1985: A parasztbiblia elé. In: LAMMEL Annamária–NAGY Ilona: *Parasztbiblia*. Budapest, 15–35.

FÖLDEVÁRI Mónika

2007: Gondolatok és adatok a vallásosság alakulásáról. Szekularizációs elméletek pro és kontra. In: HEGEDŰS Rita–RÉVAY Edit (szerk.): *Úton... Tanulmányok Tomka Miklós tiszteletére*. Szeged, 267–281.

GABOR, Iosif

1995: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova* [The Dictionary of Catholic communities of Moldova]. Bacău, 12–15.

GIDDENS, Anthony

2003: *Szociológia*. Budapest.

KINDA István

2005a: A társadalmi kontroll és intézményei a moldvai falvakban. In: KINDA István–POZSONY Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kolozsvár, 21–56.

2005b: A papi státus deszakralizációja a moldvai csángó falvakban. *Székhelyföld* IX. 4., 133–145.

KRÁNITZ Mihály–SZOPKÓ Márk

2001: *Teológiai kulcsfogalmak szótára*. Budapest.

LUCKMANN, Thomas

1999: Shrinking transcendence, expanding religion. *Sociological Analysis* 50 (2), 127–138.

MÁRTONFFY Marcell

2002: Az egyház önértelmezése a szekularizált társadalomban. In: GLÓZER Rita–MÁRTONFFY Marcell–SZÖLLŐSY Ágnes (szerk.): *A kölcsönösség strukturái*. Budapest, 41–55.

MOREL, Julius

2007: *Radikális egyházreform. A katolikus egyház válsága az 1950-től napjainkig tartó időszakban, megújulásra ösztönző tények és vallásszociológiai elemzések*. Budapest.

PETI Lehel

2006: Egyházi monopolisztikus stratégiák egy moldvai csángó faluban. *Nyelvünk és Kultúránk* XXXVI/143–144, 134–148.

2008: Transznacionális életformák és szekták. A moldvai csángó falvakban jelentkező új vallási jelenségek interpretációs lehetőségeiről. In: PETI Lehel (szerk.): *A moldvai csángók vallásossága. Hagyományos világkép és modernizáció*. Budapest, 183–212.

POZSONY Ferenc

2005: *A moldvai csángó magyarok*. Budapest.

SÁNDOR Klára

1998: A nyelvcsere és a vallás összefüggése a csángóknál. In: JANKOVICS József–MONOK István–NYERGES Judit (szerk.): *A magyar művelődés és a kereszténység*. Budapest, 1130–1150.

TÁNCZOS Vilmos

1995: A nyelvsváltás jelensége a moldvai csángók egyéni imarepertoárjában. *Kétnyelvűség* 3/2, 51–68.

TOMKA Miklós

2007: *Egyház a társadalomban*. Budapest–Piliscsaba.